

УДК 811.161.2'38

Людмила Підкамінна

## ЛІНГВОСТИЛІСТИКА ТА ФУНКЦІЇ ПЕРИФРАЗ У СУЧАСНОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті проаналізовано структурно-семантичні та функціонально-стилістичні особливості перифраз у сучасному публіцистичному дискурсі, виявлено їхні естетико-образні характеристики та механізми творення, виокремлено та досліджено основні тематичні групи, у межах яких відбувається перифразування.

**Ключові слова:** перифраза, публіцистичний дискурс, семантичний еквівалент, стилістичні функції, структурні моделі перифраз.

**Постановка наукової проблеми та її значення.** В умовах сучасного розвитку мови засобів масової інформації набуває актуальності вивчення стилістично-експресивних засобів, за допомоги яких формуються образні ресурси публіцистичного дискурсу. Одним із таких засобів є перифраза – образно-переносне і описове найменування предметів, явищ, істот, осіб тощо [7, с. 435].

**Аналіз досліджень цієї проблеми.** Перифрази були об'єктом зацікавленень багатьох мовознавців: Ш. Баллі, В. В. Виноградова, І. Р. Гальперіна, Л. К. Жулинської, О. М. Кожина, М. М. Кожиної, П. І. Колосова, А. І. Новикова, Л. М. Синельникової, В. П. Уткіної та інших. В українській лінгвістиці питанням вивчення перифраз присвячені роботи А. П. Коваль, М. П. Коломієць, М. М. Пилинського, О. Д. Пономаріва, О. О. Потебні, Є. С. Регушевського, Н. М. Сологуб тощо. Однак неоднозначність в інтерпретації перифрази (як номінативної або стилістичної одиниці), невизначеність її категорійних та структурних особливостей (І. Р. Гальперін, І. Ю. Кобилянський, О. М. Кожин, Д. Е. Розенталь вважають, що найменшою одиницею, за допомоги якої може виражатися перифраза, є словосполучення, а Н. М. Сологуб, Є. С. Регушевський схиляються до думки, що перифраза може бути виражена як словосполученням, так і словом, а іноді й цілим реченням), відсутність чіткої дефініції (у філології функціонують терміни *перифраз*, *перифраза*, *парафраз*, *парафраза*) зумовлюють потребу в подальших дослідженнях.

**Мета статті** – аналіз структурно-семантичних та функціонально-стилістичних особливостей перифраз у сучасному публіцистичному

дискурсі, виявлення їхніх естетико-образних характеристик та механізмів творення. Серед основних завдань: 1) проаналізувати найновіші тенденції щодо вживання перифраз у сучасному публіцистичному дискурсі; 2) з'ясувати стилістичні функції тропа, особливості його конотацій; 3) визначити основні тематичні групи, у межах яких відбувається перефразування.

Матеріалом для дослідження обрано сучасні україномовні газети «Вечірній Київ», «Україна молода», «Літературна Україна», «Сільські вісті», «Газета по-українськи», «День», «Хрещатик».

**Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження.** Перифраза як стилістичний прийом, метою якого є непряме, описове позначення предметів, осіб, явищ дійсності має переважно емоційно-експресивний характер і на основі певної ознаки, істотної в конкретному контексті, містить оцінку, сприяє яскравості, виразності зображення. Троп функціонує як семантичний еквівалент описуваного явища.

Однак заміна перифразою відповідника можлива лише в екстенсійних контекстах. У неекстенсійних контекстах, згідно з концепцією Г. Фреге, така заміна руйнує зв'язність висловлювання [5, с. 458]. Екстенсійний контекст передбачає, що у випадках заміни найменування кореферентним йому іменем висловлення залишається істинним: *«Соціальний «пластик» мають та користуються відповідними пільгами вже понад 17 тисяч мешканців Деснянського району»* [17, с. 2]. Узуальність перифрази й прозорість її семантики у цьому контексті допомагають легко дешифрувати семантичний еквівалент – «картка киянина». Еквівалентність перифрази є її іманентною ознакою: денотативна частина значення перифрази та прямої номінації тотожні, різниця міститься у стилістичних та образних якостях.

Перифраза у публіцистичному дискурсі транслює не лише предметно-логічну інформацію, а й прагматичну (суб'єктивно-оцінну, емоційно-експресивну, естетичну), тобто за умов використання перифрази можемо говорити про текстову імплікацію [1, с. 148] як додатковий, часто прихований смисл, сформований на синтагматичних зв'язках складників контексту. Текстова імплікація зазвичай має ситуативний характер і обмежується рамками конкретного комунікативного акту (статті, інтерв'ю, передової тощо). Часто перифраза стає провідним засобом для створення влучних, інтригуючих заголовків: *«Щасливі зірки невгамовного романтика»* (назва статті про артиста

Ігоря Костолевського) [10, с. 9]; «**Диво-іграшка для Рокі**» (про винахід молодих киян «Петк'юб») [10, с. 24]. У такий спосіб автор ніби закликає читача прочитати статтю і розшифрувати назву, віднайти прихований смисл.

У публіцистиці перифраза зазвичай формується на основі інших тропів: метафори (**подружній шлях** завдовжки в півстоліття [11, с. 35]); метонімії (**Столиця** чекає на бюджет [9, с. 1]); синекдохи (**владні кабінети** – про урядовців). Зазначені тропи стають інструментарієм для вторинних образних номінацій. У свою чергу перифраза є базою для створення і функціонування евфемізмів. Наприклад, на шпальтах газет гепатит С називають «лагідним убивцею», стару людину – «людиною похилого віку» [11, с. 30] тощо.

Синтаксична організація перифрази дає підстави деяким науковцям трактувати цей троп як стилістичну фігуру [6, с. 130]. Однак не завжди перифраза функціонує як словосполучення чи речення, інколи в газетному тексті це лише одне слово: «**твори Кобзаря**», «**Святіший лежав у лікарні**» (про Філарета), «**Сонце у вас вдома**» (про енергозберігаючі обігрівачі) [11, с. 38]. Тому варто вважати його різновидом складних тропів.

Фактичний матеріал засвідчив функціонування традиційних структурних моделей перифрази у публіцистичному дискурсі. Найнижчу частотність мають одиничні номени (**Пророк, Кобзар** – Тарас Шевченко, **гіпнократи** – лікарі, **вождь** – Сталін), в тому числі й композиції: **людина-інститут** (про письменника, історика Романа Ковалю) [14, с. 11], **обігрівач-невидимка** (обігрівач Теплоу) [11, с. 38]. Найуживанішими є бінарні моделі А+N (**колгоспні «брехунці»** – радіоприймачі, **шкіряна куля** – м'яч, **правлячі режими** – уряди України, **кремлівські вожді** – генсеки СРСР), N+A (**цар безногих** – Нестор Махно) та N+N (**ідол мас** – Пеле, **частка вічності** – клуб «Динамо», **кумир століття** – Володимир Висоцький, **дотик болю** – Крути, **винуватець події** – автор виставки). Зрідка трапляються моделі А+А: «**Сашкові спало на думку створити децо, аби розважати та спілкуватися з хатнім чотириланом на відстані**» [10, с. 24]. У таких зразках ключове слово субстантивоване.

Найбільш частотними серед полікомпонентних моделей є тричленні конструкції, що мають структуру А+А+N (**штучне оранжерейне диво** (про бразильських футболістів у команді «Динамо»), **велика європейська держава** (про Україну) **маленька балканська країна** –

Чорногорія), A+N+N (*потужна індустрія розваг – футбол*), N+N+N (*гарант створення шедевра – гроші*), N+A+N (*предмет національної гордості – український футбол, когорта поетичних велетнів – поети*). Інші моделі є в основному ускладненням моделі N+N шляхом введення атрибутивних елементів (*об'єкт дурних жартів совдепівських сатириків – Гондурас; ера дикої комерціалізації та захланного поклоніння «жовтому дияволу» – сучасність*). Перифрази-висловлювання за граматичною структурою є еквівалентами простих чи складних речень: *«Століття Якова» Володимира Лиса – це, без перебільшення, епопея українського буття у ХХ столітті крізь призму долі волинянина з біблійним іменем»* [13, с. 12].

Стереотипна назва предмета, явища, особи зазнає трансформацій і функціонує як перифрастична вторинна номінація: *«За наполяганням столичного керівництва планується узгодити і внести до Верховної Ради України проект закону...»* [9, с. 1]; *«Столична влада готова захищати інтереси жителів міста у судах всіх рівнів»* [10, с. 1].

Спектр стилістичних функцій перифраз тісно пов'язаний з їхньою емоційно-оцінною конотацією. У мові публіцистичного дискурсу перифрази можуть передавати відтінки а) урочистості (*вдумливий «археолог» мови – про Василя Голобородька, голова держави, національна грошова одиниця*); б) зневаги (*криваві кати комуністичного режиму – Дзержинський, Ягода, Вишинський*); в) іронії (*високоосвічений міністр-історик – про Дмитра Табачника, безсмертне творіння режисера Андрона Кончаловського – про кінофільм «Битва за Україну», присвячений Леоніду Кучмі*) тощо. Для створення іронії перифраза в контексті часто набуває протилежного значення, має місце енантіосемія: *«Інтер» знову ошчасливив українців показом безсмертного творіння режисера Андрона Кончаловського, брата відомого Нікіти Міхалкова. Нетлінне кінополотно називалося «Битва за Україну» й присвячувалося Леоніду Кучмі, щоб, так би мовити, захистити його «чесне ім'я» від інсинуацій ворогів і недоброзичливців»* [12, с. 17].

Для увиразнення мовлення часом трапляються ампліфікації перифраз у межах одного контексту: *«Команда мого дитинства, команда юності мого батька, команда зрілості мого діда»* (про київське «Динамо») [14, с. 5].

Антонімічні перифрази стають яскравими елементами газетного заголовку: «*Із брудної суміші – на прозорий струмок*» (про очищення річки Либідь) [9, с. 2].

За походженням серед перифраз розрізняємо: а) узуальні перифрастичні звороти чи словосполучення (*Кобзар, соціально незахищені верстви населення, людина похилого віку, пілотний проект, маленькі кияни*); б) okazіональні перифрази, які поза контекстом стають асемантичними (*хранитель українського синоптика* (про вченого Віктора Токарського, який доглядає бабака Тимка II) [16, с. 1]; в) індивідуально-авторські перифрази: «*Хай живе український футбол під керівництвом діловарів!*» [14, с. 3]; «*..усе, що нині докучає українцям, – природний наслідок політичного кучмізму й неподоланої «кучмономіки» замість нормального народного господарства*» [12, с. 17].

Аксіологічний компонент значення перифрази залежить від тематики медійного тексту, наприклад, статті суспільно-політичного змісту зазвичай містять перифрази-інвективи: «*Тямуці слідчі давно покинули стіни Головного слідчого управління ГПУ, а той непотріб, що там зараз протирає штани – це бізнес-менеджери*» [11, с. 14]. За таких умов троп формує в реченні виключно негативну модальність: «*Коли спостерігаєш на екрані телевізора деяких наших олігофренів, обтяжених фантастичними статками, розумієш: полиш будь-які ілюзії про те, що в цих людей є бодай мінімальний національний сентимент*» [14, с. 4]. У цьому контексті перифраза є семантичним еквівалентом слова «олігарх», однак у порівнянні з ним має значно вищі емоційно-експресивні потенції, адже «виразність перифраза полягає в тому, що в його художній структурі завжди має місце елемент певної загадки, яку читачеві необхідно віднайти для того, аби зрозуміти, про що йдеться в перифразі» [2, с. 219]. Однак зрозуміти «загадку» читач може лише за умови активного використання фонових знань.

Системність у використанні перифраз у сучасному публіцистичному дискурсі дозволяє виокремити основні тематичні групи, у межах яких відбувається перефразування: 1) *назви історичних осіб та культурних діячів (пророк українського народу, батько нашої нації – Т. Г. Шевченко, цар безногих – Нестор Махно, «ніжний і тривожний» поет – Володимир Сосюра, одна з найкрасивіших жінок XX століття – Джина Лоллобріджиди, апостол українського*

духу – Василь Стус); 2) назви країн (*сивий півострів бунтівної вдачі та вічних міжусобиць, степова Еллада* – Україна; *маленька балканська країна* – Чорногорія, *Острів Свободи* – Куба, *країна цариці Тамари і Святої Ніно* – Грузія); 3) назви міст (*місто вітрів* – Чикаго; *місто каштанів, давнє місто* – Київ, *світова столиця електроніки* – місто Шеньчжень; *місто, у якому не буває канікул* – Зальцбург); 4) професій і видів діяльності людей (*молоді пошуковці слова і слави* – молоді поети, *найчутливіші люди нашого суспільства* – письменники, *Куїнджі в графіці* – художник Микола Стратілат, *воїн українського духу в образотворчому мистецтві* – художник, *твори красного письменства* – художня література, *багаторічний «Інтер»-репортер* – Андрій Цаплієнко); 5) назви установ, організацій тощо (*скандальна в'язниця* – Гуантанамо); 6) назви абстрактних понять (*українська культурна скарбниця* – культура); 7) політичних понять та діячів (*Гарант Конституції* – президент, *одіозний російський політик* – Володимир Жириновський); 8) назви спортивних понять (*шкіряна куля* – футбольний м'яч); 9) назви соціальних явищ (*індекс борщу* – рівень інфляції, *соціальний «пластик»* – картка киянина); 10) назви конкретних предметів (*найулюбленіша газета багатьох поколінь* – «Вечірній Київ»); 11) назви представників фауни (*живі експонати* – мешканці океанаріуму); 12) назви рослин (*зелені легені міста* – дерева); 13) назви історичних реалій (*войовнича більшовицька орда* – червона армія); 14) назви творів мистецтва (*безсмертна комедія за п'єсою французького драматурга Бомарше* – «Весілля Фігаро»).

Більшості перифраз притаманна інтертекстуальність. «Відгадування» референта відбувається в результаті актуалізації фонових знань реципієнта й пригадування тексту-джерела, але водночас і оцінювання в наявному контексті.

**Висновки та перспективи подальшого дослідження.** Отже, перифраз – троп, здатний підвищувати виразність, образність та експресивність публіцистичного дискурсу, він сприяє уникненню тавтології, невиправданих повторів, евфемізує та увиразнює мовлення, створює різноманітні стилістичні ефекти. Активне використання перифраз у мові засобів масової інформації зумовлене здатністю тропа впливати на читача, непрямо нав'язуючи бажані для мовця емоційно-оцінні реакції.

Динамічність мови преси створює передумови для подальших досліджень перифраз, зокрема потребує вивчення залежність тропа від соціально-політичних, економічних, культурних умов у країні.

### *Література*

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык / И. В. Арнольд. – М. : Флинта: Наука, 2006. – 284 с.
2. Галич О. Теорія літератури : [підручник]; за наук. ред. О. Галича / Галич О., Назарець В., Васильєв Є. – К. : Либідь, 2001. – 488 с.
3. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: [навч. посіб.; 2-ге вид., перероб і доп.] / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
4. Мацько Л. І. Стилїстика української мови / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В. Ф. Святовець. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 176 с.
7. Українська мова : енциклопедія / [редкол.: В. М. Русанівський, В. М. Тараненко та ін.]. – К. : Укр.енцикл., 2000. – 752 с.

### *Джерела*

8. Вечірній Київ. – № 4. – 24 січня 2013 року. – 32 с.
9. Вечірній Київ. – № 5. – 31 січня 2013 року. – 32 с.
10. Вечірній Київ. – № 35. – 5 вересня 2013 року. – 32 с.
11. Газета по-українськи. – № 12. – 25 січня 2013 року. – 40 с.
12. День: щоденна всеукраїнська газета. – № 159–160. – 6–7 вересня 2013 року. – 24 с.
13. Літературна Україна: газета письменників України. – № 4. – 24 січня 2013 року. – 16 с.
14. Літературна Україна: газета письменників України. – № 5. – 31 січня 2013 року. – 16 с.
15. Сільські вісті: газета захисту інтересів селян України. – № 10. – 25 січня 2013 року. – 6 с.
16. Україна молода: щоденна інформаційно-політична газета. – № 17. – 1–2 лютого 2013 року. – 24 с.
17. Хрещатик: газета Київської міської ради. – № 128. – 6 вересня 2013 року. – 8 с.

**Пидкаминна Людмила. Лінгвостилістика и функции перифраз в современном публицистическом дискурсе.** В статье анализируются структурно-семантические и функционально-стилистические особенности перифраз в современном публицистическом дискурсе, выявляются их эстетико-образные характеристики и механизмы создания, выделяются и исследуются основные тематические группы, в рамках которых происходит перефразирование. Результаты изучения функционирования тропа в современном публицистическом

дискурсе дають основания утверждать, что перифраза является семантическим эквивалентом описываемого явления, имеет эмоционально-оценочный характер и способствует выразительности речи. Активное использование перифраз в языке публицистики предопределено способностью тропа быть инструментом влияния на читателя.

**Ключевые слова:** перифраза, публицистический дискурс, семантический эквивалент, стилистические функции, структурные модели перифраз.

**Pidkaminna Liudmyla. Lingvostylistics and Functions of Paraphrase in Modern Publicistic Discourse.** The structural and semantic, functional and stylistic features of paraphrase in modern publicistic discourse have been analyzed, their aesthetic and imaginative descriptions and mechanisms of creation have been identified; the main thematic groups within which a paraphrasing takes place have been examined in the article. The results of the study of the functioning of the trope in modern publicistic discourse give reason to believe that the paraphrase is a semantic equivalent of the described phenomenon; it has emotional and evaluative character and promotes the expression of speech. Active use of paraphrase in the language of journalism is predetermined by the ability of trope to be an instrument of influence on the reader.

**Key words:** paraphrase, publicistic discourse, semantic equivalent, stylistic functions, structural models of paraphrase.

УДК 811.161.2'35:821.161.2-2.09Українка

*Наталія Приходько*

## СЕМАНТИКА ПУНКТУАЦІЙНОГО ЗНАКА В ДРАМАТУРГІЙНОМУ ТЕКСТІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті досліджено семантику пунктуаційних знаків у драматургічних текстах Лесі Українки, зокрема в «Лісовій пісні», їх взаємозв'язки зі специфікою мовлення персонажів, з'ясовано функційний статус домінуючих пунктуаційних знаків у різних комунікативних ситуаціях.

**Ключові слова:** пунктуаційний знак, функції пунктуаційних знаків, пунктуаційний малюнок, драматургічний текст.

**Постановка наукової проблеми та її значення.** Пунктуаційний знак як елемент семантичної системи певного тексту лише в останнє десятиліття став об'єктом наукового опису, незважаючи на його вагомість і частотність використання.

**Аналіз досліджень цієї проблеми.** Праці українських мовознавців в основному зосереджені на з'ясуванні різних аспектів формування й